

ANUL FILOLOGIC. *)

Evenimentul cel mai important al anului 1938 este moartea lui Ovid Densusianu, fost profesor la Universitatea din București și membru activ al Academiei Române. Se poate spune, fără umbră de exagerare, că pierderea suferită de filologia română prin dispariția acestui savant este ireparabilă, în sensul cel mai strict al cuvântului. Dela Hasdeu incoace niciun alt filolog al nostru nu s'a dovedit atât de multilateral ca Ovid Densusianu. A fost lingvist, filolog propriu zis, adică editor de texte, dialectolog, folclorist, apoi istoric și critic literar, creator și conducător de publicații periodice, în sfârșit poet și șef de școală poetică. Chiar dacă n'a strălucit în absolut toate aceste domenii de activitate, — nici despre Hasdeu, care avea așa de mari calități naturale, nu se poate face o astfel de afirmație —, Densusianu a lăsat pretutindeni urme cel puțin vizibile, adesea durabile sau nepieritoare.

Intr'o cronică de natura acesteia nu-i posibil să se descrie nici măcar din fugă întreaga operă a fostului profesor bucureștean și elev al Universității noastre. Voiu releva numai câteva aspecte mai caracteristice. În domeniul folclorului se poate spune că Ov. Densusianu este primul folclorist român cu pregătire științifică. El acordă o atenție deopotrivă de mare elementului formal, ca și conținutului literaturii populare: fidelitate desăvârșită în perceperea și redarea textului pedeoparte, gust fin și spirit critic în alegerea producțiilor pedealta. Numeroși elevi i-au continuat și-i continuă opera, așa că în momentul de față știința folclorului este definitiv constituită în România.

*) Cu privire la preocupările autorului acestei cronici cetitorul este rugat să țină sama de cele spuse în referatul similar din numărul depe Fevruarie 1938 al revistei.

Ca dialectolog, Densusianu, deși venea după Gustav Weigand, creatorul dialectologiei românești, a știut să aducă lucruri nouă, prin care a făcut să progreseze, și încă mult, studiul graiurilor populare din Dacia. Noutatea cea mai importantă este grija pentru vorbirea într'adevăr vie și spontană a țaranului: lăsînd în sama folcloristului propriu zis culegerea textelor poetice (versuri de toate speciile, basme, etc.), Densusianu a înțeles să pună «subiectele» interogate în situația de a povesti întâmplări reale, din viața lor sau a consătenilor, și de a utiliza astfel în chip personal materialul lingvistic curent, pe care, în producțiile tradiționale, se mărginesc să-l reproducă așa cum l-au primit dela alții, fără alte modificări decît cele provocate de uitare. În modul acesta Densusianu a separat strict două ramuri de activitate deosebite prin natura și scopurile lor: folclorul și dialectologia.

Cele trei volume de *Literatură romînă modernă* reprezintă și ele, în multe privinți, o noutate. Să nu uităm că conținutul lor este, de fapt, cursul de istoria literaturii românești ținut de Densusianu la Universitatea din București în anii 1899—1901, așa dar într'un moment cînd nu existau la noi lucrări de acest fel. Mai interesantă, cu privire la literatură, este activitatea lui ca șef al curentului modernist, al cărui organ de publicitate a fost revista întemeiată și condusă de el aproape 30 ani, *Vieța nouă*. Într'o vreme cînd cei mai pătrunzători critici ai noștri credeau că poeții romîni trebuie să se inspire exclusiv din realitățile materiale și psihice ale poporului, Densusianu a avut curajul să susțină nevoia unei lărgiri a cadrului poetic, după modelul literaturii moderniste din țările latine ale Occidentului. Punctul său de vedere a fost combătut de aproape toți reprezentanții autorizați ai criticii de atunci, în frunte cu G. Ibrăileanu și N. Iorga. Aceeași atitudine (se înțelege că mai mult pasivă) au avut față de acest curent și marea majoritate a scriitorilor, precum și a publicului cetitor. Așa se explică ecoul destul de slab pe care l-a găsit modernismul la noi în țară, ceea ce se vede, între altele, și din faptul că printre colaboratorii *Vieții nouă*, afară de rare excepții, se aflau scriitori mediocri, mai toți elevi ai profesorului universitar Densusianu. Și totuși, după războiu, lupta acestuia s'a dovedit îndreptățită: de ani de zile mereu se vorbește cu dispreț de literatura sămănătoristă și chiar de cea poporanistă a *Vieții românești*, iar majoritatea scriitorilor noștri o formează, și supt

raportul calitativ, partizanii modernismului. Evident că la această transformare aproape fundamentală a atmosferei literare românești au contribuit, în primul rînd, condițiile de viață postbelice; trebuie să recunoaștem totuși că Densusianu avea dreptul să se bucure că nici lupta dusă de el n'a fost absolut zădarnică.

În calitate de campion al unei poezii nouă (cf. titlul *Vieața nouă* pe care l-a dat revistei sale de cultură generală), fostul profesor de filologie romanică a crezut că nu trebuie să se mărginească la activitatea critică, ci a căutat să demonstreze practic, adică prin opere poetice, cum înțelege el literatura modernistă. Astfel au luat naștere cîteva volume de versuri (semnate cu pseudonimul *Ervin*), care n'adaugă aproape nimic la gloria autorului, ci probează numai bunele sale intenții: se vede ușor că avem a face cu produse voite, izvorite din hotărîrea de a aplica o concepție, dacă nu chiar o rețetă poetică.

Cine a cunoscut pe Densusianu numai în ipostaza de luptător contra literaturii tradiționaliste va fi, poate, surprins să afle că în materie de limbă (și de folclor, etnografie, etc.) acest învățat a fost complect atașat de poporul căruia aparținea.

Ardelean prin naștere și, în parte, prin educație, el s'a simțit, ca atîți alți Romîni din ținuturile transcarpatice, strîns legat de sufletul popular, manifestat în limbă, obiceiuri, credințe și datini. Așa se explică interesul lui foarte viu pentru dialectologie și folclor, de care am pomenit mai sus, și tot așa, mai ales, importanța mare, adesea excesivă, pe care o acorda în studiile sale filologice păstoritului, ocupația străveche a Romînilor și caracteristică pînă astăzi în special pentru Ardeleni. Numeroase probleme lingvistice a încercat Densusianu să le dezlege cu ajutorul păstoritului. Ca totdeauna în cazuri similare, găsim lucruri bune și sigure alături de altele îndoielnice sau chiar imposibile. Păstoritul a fost invocat pentru explicarea unor termeni speciali (socotiți de Densusianu că avînd origine iranică), pentru înțelegerea rotacismului (venit, tot prin ciobani, din Apus), ca și pentru desfacerea dialectelor megleno- și istroromânești din cel dacoromînesc. În ciuda acestor exagerări, ideia trebuie reținută, fiindcă este justă, și unitatea impresionantă a limbii noastre, pe care a constatat-o oricine s'a ocupat de ea (a pus-o în evidență mai cu samă A. Philippide, *Originea Romînilor*) se datorește, cu siguranță, în primul rînd, păstoritului.

Deși s'a manifestat, deobicei cu succes, în atîtea domenii

de activitate intelectuală, Densusianu a fost înainte de toate lingvist. Oricât de valoroase ar fi multe din lucrările sale străine de lingvistică ele rămân mai mult sau mai puțin în urmă față de *Histoire de la langue roumaine*, ca să pomenesc numai pe cea mai importantă dintre cele scrise de el singur. *) Dacă primul volum conține mai mult o prezentare a problemelor și a rezultatelor obținute de predecesori relativ la preistoria limbii noastre, volumul următor, al cărui obiect îl constituie limba sec. XVI, este o operă absolut originală și va servi ani de-a rândul ca punct de plecare și model nu numai pentru studii speciale asupra limbii acestui veac, ci și pentru cele care se vor ocupa de secolele următoare. Pierderea unui învățat ca Densusianu este dureroasă prin ea însăși, dar mai dureroasă, dacă se poate, este ea prin faptul că lucrarea lui de căpetenie a rămas neisprăvită. Nimeni nu era mai indicat decât el să urmărească evoluția limbii române pînă în vremea noastră și să creeze astfel o operă vrednică să stea alături de *Histoire de la langue française* a lui Ferd. Brunot, mort și acesta în cursul anului trecut, tot fără a-și desăvîrși întreprinderea, pe care însă a putut-o duce pînă la începutul sec. XIX. Surprinzător este că Densusianu n'avea încă 30 ani, cînd a publicat primul volum din *Histoire*, amănunt care ne aduce aminte că W. Meyer-Lübke a tipărit volumul I din *Grammatik der romanischen Sprachen* tot înainte de a împlini 30 ani. Dealtfel și cariera didactică a acestor doi filologi seamănă supt raportul precocității: la vîrstă cînd alții își termină, deobiceiu, studiile, ei erau profesori universitari. Și totuși Densusianu (ca și M.-Lübke, firește) nu și-a pierdut cumpătul din cauza succeselor sale atît de timpurii. A lucrat mereu, cu aceeași rîvnă, și la catedră și pentru știință, pînă în ultimele clipe ale vieții, ceea ce, în împrejurările dela noi, constituie aproape o minune.

Ca formație spirituală Densusianu a fost un adevărat Romantic, dacă mă pot exprima astfel. Deși cunoștea bine și munca, atît de rodnică, a Nemților în domeniile pe care le-a cultivat, el a fost reprezentantul cel mai autentic al spiritului latin în cultura noastră. Admiră fără rezervă măsura, armonia și gustul, calități specific franceze, și le realiza el însuși în tot ce producea, ca și în manifestările sale sociale. De aici raționalismul

*) *Dicționarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine*, o lucrare deosebit de fundamentală, este produsul colaborării cu I.-A. Candrea.

concepției sale științifice, de aici claritatea și eleganța stilului său. Și pentru aceasta Densusianu merită recunoștința neprecupețită a tuturor acelor care mai cred în forțele pure ale spiritului și ale luminii.

* * *

În cursul anului trecut a început să apară *Atlasul lingvistic român*. Pentru cititorii acestei reviste se impun câteva lămuriri prealabile. Sînt vreo 50—60 ani, decînd lingviștii au emis ideea să se studieze graiurile populare la fața locului, iar rezultatele obținute să le prezinte supt formă de atlase. Ideia a fost realizată de Francezul (originar din Elveția romandă) Jules Gilliéron, care a publicat, între 1902 și 1910, *Atlas linguistique de la France*. Pentru fiecare noțiune din cele interogate cu ajutorul unui chestionar s'a confecționat cite o hartă, unde în dreptul fiecăreia din cele peste 600 localități (de limbă franceză) anchetate (și reprezentate printr'un număr de ordine, același în toate hărțile) s'a trecut numele, din graiul popular respectiv, al noțiunii. Folosul acestei metode de studiu este multiplu. Printre altele, se înregistrează, înainte de dispariția totală a vorbirii dialectale (primejdie iminentă în țările de cultură, cum sînt cele occidentale), un mare număr de cuvinte și construcții gramaticale caracteristice, a căror cercetare, cînd este făcută de adevărați maeștri, are darul de a pune și, în general, de a rezolva probleme, adesea, nebănuite. După modelul atlasului francez, s'au alcătuit altele, depildă al Corsicei (tot de Gilliéron și de colaboratorul său Edmont), tipărit numai pe jumătate, al Italiei și Elveției meridionale (de K. Jaberg și J. Jud), din care au apărut 7 volume (a mai rămas unul), al Cataloniei (de A. Griera), neterminat, și încă unul al Corsicei (de G. Bottiglioni), deasemenea în curs de apariție.

Lingviștii romîni dela Cluj, în frunte cu d-l S. Pușcariu, au pornit și ei o operă similară. După pregătiri îndelungate, s'a terminat, în 1937, una din cele două anchete, aceea întreprinsă de d-l S. Pop, conferențiar la Universitatea din Cluj, cu ajutorul unui chestionar mai restrîns. (Ancheta cealaltă, pe care o face d-l E. Petrovici, profesor la aceeași Universitate, servindu-se de un chestionar mai bogat, continuă încă.) Rezultatele primei anchete au început a fi publicate în 1938, cînd s'a tipărit I-ul volum din *Atlasul lingvistic român*, care conține 150 hărți ale Romîniei actuale, consacrate «părților corpului omenesc și boalelor lui». Vor

fi în total 5 volume (cu câte 150 hărți fiecare), plus un al VI-lea volum, unde se va trece materialul lingvistic care n'a putut fi cartografiat. Pentru ancheta dusă de d-l Petrovici se va alcătui un atlas separat. Numărul localităților studiate este de 301, și anume 280 din statul românesc actual, iar restul dinafara granițelor lui (au fost anchetate și graiurile istro-,megleno- și macedo-românești, primul la fața locului, celelalte în Cadrilater, prin coloniștii stabiliți acolo după războiu).

O inovație, între altele, este «Micul Atlas lingvistic român». Paralel cu A. L. R. (aceasta-i sigla Atlasului mare) apare acest A. L. R. M., alcătuit din hărți colorate și de dimensiunile unei cărți în 8°. Hărțile lui corespund celor din A. L. M., dar nu totdeauna, fiindcă diverse dificultăți de ordin tehnic fac imposibilă reproducerea hărților mari supt forma aceasta redusă și colorată. În schimb A. L. R. M. conține foarte multe hărți cu material lingvistic neexistent în atlasul mare, ceea ce prezintă un avantaj considerabil. Dealtmintrelea o cantitate enormă de răspunsuri n'a putut fi cartografiată, și, ca să nu se piardă pentru specialiști, autorii întreprinderii au hotărât s'o pună la dispoziția acestora fie supt forma hărților colorate, fie altfel. A. L. R. M. se adresează, în primul rînd, oamenilor de cultură generală, cu scopul de a le arăta în modul cel mai vizibil unitatea mare a limbii noastre, răspîndirea unor cuvinte de origine latină, etc. Și lingviștii vor putea avea folos dela aceste hărți colorate, prin faptul că nu vor mai trebui (dacă se vor mulțumi cu asta) să le alcătuiască ei înșiși, așa cum fac acei care studiază graiurile franțuzești, italienești, etc. pe baza atlaselor respective. Este clar că autorii operei dela Cluj urmăresc o anumită propagandă cu ajutorul micului atlas colorat. Aceasta rezultă și din faptul că l-au alcătuit pentru cetitorii nespecialiști (deși avem a face cu o operă de strictă specialitate), dar și din concluziile favorabile continuității romane în Dacia, pe care, în cîteva articole de revistă, scrise românește sau franțuzește, d-l Pușcariu le trage din examinarea unui număr de hărți referitoare la numirile latinești ale noțiunilor în discuție.

Cu această neînsemnată rezervă, trebuie să felicităm din toată inima pe învățații dela Cluj pentru realizarea acestei opere științifice și naționale totodată, care ne mărește prestigiul în ochii statelor civilizate, și să dorim ca împrejurările să nu împiedice sau măcar să întirzie ducerea ei la bun sfîrșit.

Lucrări individuale de proporții mai întinse s'au publicat puține în 1938. Dacă lăsăm la o parte fascicula 3 din vol. II al cărții lui O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine* (circa 250 pagini, conținând continuarea la formarea cuvintelor, apoi sintaxa și lexicul sec. XVI), despre care am vorbit, în general, mai sus, rămîne să mă ocup de singurul studiu valoros, apărut în volum aparte: *Istoria limbii romîne. II. Limbile balcanice* de Al. Rosetti. Prima parte a acestei importante opere am prezentat-o în cronică precedentă și într'o recenzie, scrisă tot pentru publicul mare, din *Viața romînească*, Ianuarie 1938. Am arătat acolo că autorul înțelege să pună la dispoziția specialiștilor, ca și a publicului cult, o istorie complectă a limbii noastre. Volumul I studia contribuția elementului latinesc la formarea limbii romînești, al doilea cercetează elementul balcanic, adică originar din Peninsula Balcanică, nelatinesc, anterior năvălirii Slavilor și care a putut participa la constituirea ei. Pe cit de limpezi și relativ simple sînt faptele interpretate în partea I, pe atît de obscure și de complexe sînt cele discutate în partea II. S'a exagerat și se mai exagerează mult unele influențe balcanice asupra limbii noastre, de pildă substratul etnic (adică trac, eventual și iliric), cu continuarea lui, după unii, supt forma elementului albanez, coincidențele dintre romînă și diverse idiome sud-dunărene (albaneza, bulgara, greaca), etc.

D-l Rosetti dă dovadă de multă prudență și de un spirit critic absolut remarcabil în analiza multiplelor afirmații și ipoteze emise cu privire la aceste chestii, izbulind astfel să separe, pe cit este posibil într'un asemenea domeniu, adevărul de neadevăr, faptele oarecum sigure de cele problematice. O metodă sigură și o viziune clară a lucrurilor disting și acest al II-lea volum din valoroasa operă întreprinsă de lingvistul bucureștean, căruia-i dorim să scoată volumele următoare la intervale tot atît de scurte ca și pe acestea două.

Ar trebui, poate, să mă ocup de lucrările apărute în publicații colective, dacă cele tipărite independent sînt atît de puțin numeroase. Nu voi face acest lucru, potrivit normelor fixate în cronică precedentă. Voiu pomeni totuși cîteva, care prezintă un caracter aparte și pot fi, prinurmare, luate în considerație, fără ca prin aceasta să mă abat dela principiile deja adoptate. D-l Gh. Adamescu, membru corespondent al Academiei Romîne, a publicat în Memoriile acestei instituții, Secția literară,

seria III-a, tom. VIII, un studiu destul de întins supt titlul, criticabil în multe privinți, *Adaptarea la mediu a neologismelor*. Problema tratată a devenit, în ultimul timp, foarte actuală, prin introducerea în discuție a unor atitudini și idei cu totul străine de știința limbii, întrucît izvorăsc dintr'o concepție oarecum politică și vin dela oameni bine intenționați, dar rău pregătiți, ca s'o poată discuta cum se cuvine. Cercetarea d-lui Adamescu trezește interesul cetitorului, grație informațiilor de ordin istoric privitor la neologisme și, mai ales, bogatului material lingvistic, menit să arate tratamentul aplicat împrumuturilor recente pentru a le adapta la sistemul limbii noastre. Păcat numai că, fie și în treacăt, autorul se lasă influențat de atmosfera pe care au izbutit s'o creeze unii ziariști în jurul acestei probleme strict științifice. Căci iată ce aflăm la pag. 76: «Desigur, prin toate aceste împrejurări, limba se îmbogățește; dar introducerea cuvintelor străine fără niciun discernămint nu trebuie să ne bucure, ci trebuie să ne îngrijoreze». Și doar d-l Adamescu arată singur, în primele pagini ale lucrării sale, că totdeauna au existat în evoluția limbii noastre momente cînd, odată cu împrumuturile absolut necesare, au intrat și de cele netrebuincioase, întocmai ca astăzi, dar că ele s'au eliminat dela sine, așa cum se întîmplă cu orice element neasimilabil, introdus într'un organism, contra trebuințelor acestuia. Același lucru se va petrece cu numeroase neologisme actuale, fără vreo intervenție directă și deliberată din partea cuiva și, mai ales, fără să ne emoționăm și să ne facem atîta sînge rău, cum se observă la multă lume.

D-l S. Pușcariu a scris, pentru publicul cult, în primul rînd pentru cel străin, un articol intitulat *La Transylvanie et la langue roumaine*, în volumul de dimensiuni impresionante *La Transylvanie* (ouvrage publié par l'Institut d'Histoire Nationale de Cluj), editat de Academia Romîină (colecția «Connaissance de la terre et du peuple roumain»). Cea mai mare parte a articolului arată în ce constă latinitatea limbii noastre, și numai spre sfîrșit autorul insistă asupra rolului conservator, în sensul de păstrătoare mai fidele ale elementului roman, pe care l-au jucat ținuturile de peste munți. Deși alcătuit pentru nespecialiști, acest studiu se întemeiază pe fapte riguros exacte și tratează problema în mod absolut științific. Aș avea de făcut obiecții așa cum am arătat și mai sus, numai cu privire la concluziile pe care d-l Pușcariu le trage în favoarea continuității din inter

pretarea unui număr de hărți lingvistice. Dar nu aici e locul să discut acest punct, mai cu samă că o părere temeinică nu putem emite decît după ce se vor fi tipărit mai multe, dacă nu chiar toate volumele Atlasului.

Dintre publicațiile periodice ieșite în cursul anului 1938 sînt de amintit *Bulletin linguistique* (director A. Rosetti), vol. V, și *Buletinul Institutului de Filologie Romîna «Alexandru Philippide»* (supt direcția autorului acestor rînduri), vol. IV*).

Nu găsesc necesar să dau amănunte asupra conținutului lor. Țin totuși, cu riscul de a fi înțeles greșit de anumiți oameni, să precizez că, indiferent de valoarea contribuțiilor, ambele buletine se disting printr'o obiectivitate desăvîrșită și prin osteneala onestă a tuturor colaboratorilor de a găsi adevărul, abstracție făcînd de persoana lor însăși și de aceea a altora. Și, deoarece aceste cerinți elementare nu sînt satisfăcute de unele reviste romînești de specialitate, am crezut că am nu dreptul, ci datoria să le trec cu vederea în cronica anului precedent. Știam dinainte că-mi voi atrage reproșuri și acuzații destul de grave din partea celor care au socotit că le-am făcut o nedreptate, dar nu m'am emoționat și nici nu mă voi emoționa din această cauză.

Înainte de a sfîrși, voi aminti de Congresul pe care l-au ținut la București în zilele de 5 și 6 Iunie 1938 profesorii de limba romîna din învățămîntul secundar. Am participat și eu la mai toate dezbaterile, din convingerea că o discuție publică a problemelor privitoare la predarea limbii materne în școlile de grad secundar este absolut necesară. Trebuie să mărturisesc sincer că m'au deziluzionat puțin atît organizarea congresului, cît și, mai ales, chipul cum s'au discutat diversele puncte ale ordinii de zi. Desigur că vina principală trebuie atribuită lipsei de experiență: niciodată primele manifestări într'un domeniu încă neexplorat nu dau rezultate absolut satisfăcătoare. Ceeace m'a bucurat, iarăși sincer, a fost interesul pe care l-a arătat marea majoritate a congresiștilor pentru problemele discutate. Aici este nădejdea, ba chiar convingerea că viitoarele congrese vor corespunde tot mai mult exigențelor firești ale celor care-și dau sama de importanța pedagogică și națională a materiei funda-

*) Deși poartă data 1937, au apărut amîndouă în 1938, primul la începutul anului, celălalt ceva mai tîrziu.

mentale din întreg învățămîntul nostru. S'a decis, între altele, publicarea unei reviste. Pînă la realizarea în condiții bune a acestei hotărîri comitetul a crezut necesar să tipărească un *Buletin*, din care a ieșit (Decemvrie 1938) I-iul număr, conținînd lucrările congresului. Doresc din toată inima ca acest început să fie încununat de întreg succesul pe care trebuie să-l aibă o asemenea întreprindere.

IORGU IORDAN.
